

Shfqet DINAJ

**KUNDËRSHTIMI I PARTISË KOMUNISTE TË
JUGOSLLAVISË NDAJ VENDIMEVE TË KONFERENCËS SË
BUJANIT DHE MASAT REPRESIVE**

Kundërshtimi i Partisë Komuniste të Jugosllavisë ndaj vendimeve të Konferencës së Bujanit dhe masat represive, është një temë e rëndësishme për historinë e Kosovës dhe shqiptarëve, andaj, problematika që shqyrtohet dhe analizohet, do të paraqesë një kontribut modest në avancimin e njohjeve të reja shkencore në kuadër të historiografisë shqiptare. Ky studim është një përpjekje për të kuptuar më mirë historinë e popullit shqiptar të Kosovës dhe trojeve tjera shqiptare në luftën për të drejtat njerëzore dhe kombëtare në rrethanat e kohës e më pas në Federatën Jugosllave.

Përpjekje këto për të realizuar të drejtën e tyre të vetëvendosjes, shprehur në rrugë e forma të ndryshme, me programe politike të shkruara, me organizime të grupeve patriotike, me shpërndarje traktesh, me kërkesa për arsimim shqip, përdorimin e gjuhës shqipe në administratë, përdorimin e flamurit kombëtar, për fjalën e lirë etj. Përballë kësaj veprimtarie ka qëndruar dhuna politike, ushtarake dhe makinacionet juridike të pushtetit jugosllav. Për tematikën që unë trajtoj, sillen prurjet e deritanishme të literaturës historike si dhe burime arkivore. Lufta e Dytë Botërore i gjeti shqiptarët e ndarë dhe i vuri ata para provave të mëdha. Italia fashiste më 12 gusht 1941, me një dekret mbretëror, bashkoi pjesën më të

madhe të Kosovës me Shqipërinë.

Në rrethanat e krijuara, për shqiptarët e Kosovës, nuk ishte e lehtë të orientoreshin në rreshtimin politik të kohës, të përcaktonin e të përzgjidhnin saktë miqtë dhe armiqtë. Popullsia shqiptare e Kosovës gjatë LDB-së ishte e rreshtuar në tri grupime politike. Në grupin e parë ishin mbështetësit e Italisë fashiste apo mbështetësit e Gjermanisë naziste (profashistët/pronazistët), personalitete të njohur në popull. Në të dytin ishin rreshtuar disa intelektualë të shkolluar në Shqipëri si prokominternistë. Në grupin e tretë u rreshtuan kryesisht disa figura autoritare, pasanikë të vendit, të cilët u orientuan nga Anglia.¹ Komiteti Krahinor i PKJ-së për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit me në krye komunistin malazez Milladin Popoviq, deri në vitin 1939 ishte i lidhur organizativisht me PKJ-në për Mal të Zi, Bokë, Sanxhak dhe Kosovë. Në tetor të vitit 1940, në Konferencën e Pestë të vendit të PKJ-së, të mbajtur në Zagreb, statusi i Komitetit Krahinor të PKJ-së për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit ndryshoi, ai u lidhë drejtpërdrejt me KQ-në e PKJ-së. Ky status i Komitetit Krahinor e rendiste Kosovën në të njëjtin nivel partiak me krahinat e tjera të Jugosllavisë së asaj kohe.²

Deklaratat demagogjike të PKJ-së për shqiptarët e Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit

Udhëheqësi i PKJ-së, Josip Broz Tito, që në fillim të luftës kishte propaganduar parimin e vetëvendosjes së popujve, pasi të përfundonte lufta kundër pushtuesve nazifashistë, e kjo do të vlente edhe për popullin e Kosovës. Për udhëheqjen e PKJ-së, te parimi i vetëvendosjes për shqiptarët e Kosovës përfshiheshin të gjitha rrugët e mundshme, që nga e drejta e tyre për bashkimin me Shqipërinë, e deri

¹ Hakif Bajrami, *Rëndësia historike e Konferencës së Bujanit (31.12.1943 dhe 1-2 janar 1944) në faktorizimin e Kosovës në LANÇ*. www.radiokosovaelirë.com. 2015.

² Hakif Bajrami, *Veprimtaria e Millovan Gjillasit kundër shqiptarëve (1928-1958)*. Radio Kosova e lirë, 11 janar 2015.

te mundësia për të qëndruar në kuadrin e Jugosllavisë, si një entitet me status të veçantë.³ Koha tregoi se të tilla deklarata ishin demagogjike, pasi udhëheqësit komunistë jugosllavë gjatë gjithë kohës punuan për ruajtjen e Jugosllavisë në kufijtë e paraluftës, madje zgjerimin e saj.

Programet kundërthënëse për çështjen e Kosovës

Kishte edhe programe të tjera kundërthënëse për çështjen e Kosovës, si ai i kryeçetnikut Drazha Mihajloviqi, i cili në programin e tij të skajshëm nationalist, theksonte se, shqiptarët duhet të shfaroseshin e trojet e tyre të gllabërohen. Kësaj platforme i shkonin përshtat edhe elaboratet e Ivo Andriqit, Vasa Çubrilloviqit etj., të cilët sugjerorin se *“Çështja e Kosovës të zgjidhej me dëbime masive të spastrimit etnik të territorit..., e që shteti serb të shndërrohej në shtet të pastër etnik”*.⁴ Të gjitha projektet dhe idetë për zgjidhjen e çështjes së Kosovës, qofshin ato të PKJ-së me Titon në krye apo ato çetnike etj., ishin panserbe dhe si të tilla e shihnin Kosovën të përfshirë brenda kufijve të shtetit jugosllav.

PKJ forcë denigruese dhe luftuese e nacionalizmit shqiptar

Në vitet e Luftës së Dytë Botërore, PKSH-ja dhe PKJ-ja si forca politike drejtuese të lëvizjeve nacionalçlirimtare në Shqipëri dhe Jugosllavi, bashkëpunuan nën flamurin e luftës kundër Boshtit nazifashist, që ishin dhe fuqi pushtuese të popujve të tyre. Në anulimin e Marrëveshjes së Mukjes, arritur ndërmjet përfaqësuesve të LNÇ-së dhe atyre të Ballit Kombëtar, në Shqipëri, ndikuan përfaqësuesit e PKJ-së, në radhë të parë Svetozar Vukmanoviq

³ Lefter Nasi, *Ripushtimi i Kosovës - shtator 1944-korrik 1945*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë: “Tirana”, 1994, 40; Sabit Syla, *Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës 1939-1981*, Instituti i Historisë, Prishtinë. 2012, 44.

⁴ E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi, Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë & Instituti i Historisë, 1990, 546-555.

Tempo, i dërguar i Titos në Maqedoni, Kosovë dhe Shqipëri. Objektivi i tyre ishte i shumëfishtë: t'i jepnin mbështetje PKSH-së për të ardhur në pushtet e vetme, pa organizime rivale; të dobësonin grupimin e nacionalistëve shqiptarë, fillimisht duke e nënvleftësuar, denigruar si “armiq” e më pas duke e luftuar me armë; në shkëmbim, PKSH-ja të heshte për zgjidhjen e çështjes së Kosovës gjatë luftës. Një pozicionim i tillë i PKSH-së dhe PKJ-së ndaj nacionalistëve shqiptarë në të gjitha trojet shqiptare u bë pengesa më serioze e zgjidhjes së çështjes së çlirimit kombëtar shqiptar.⁵

Intrigat e Josip Broz Titos

Ndërkohë, Titoja nuk pranon që për çështjen e Kosovës udhëheqësit jugosllavë të kenë qëndrime të ngjashme si për çështjen e Istrias, siç propozonte Milladin Popoviqi. Po kështu Titoja nuk pranon as propozimin e Tempos që komanda e Shtabit Suprem shqiptar të Rrafshit të Dukagjinit të vihet nën komandën e Shtabit Suprem të Shqipërisë.⁶ Edhe pse Titoja nuk e mohon se shqiptarët e Kosovës kanë të drejtë të përcaktohen kah të duan dhe si të duan, ai arsyetonte domosdoshmërinë e mbetjes së Kosovës nën Jugosllavi, që sipas tij janë përpjekje për t'u angazhuar denjësisht në zhvillimin e vëllazërim-bashkimit me popujt e tjerë në Jugosllavi dhe vazhdimin e luftës së armatosur kundër armikut të jashtëm dhe atij të brendshëm. Titoja u sugjeronte komunistëve në Shqipëri se për sa i përket ardhmërisë së shqiptarëve në Kosovë dhe ardhmërisë së Shqipërisë, nevojitet krijimi i një lëvizjeje të fortë të armatosur nacionalçlirimtare kundër pushtuesve gjermanë, e cila është e vetmja garanci edhe “për ardhmërinë fatlume të popullit shqiptar”. Gjithnjë sipas Titos, “hapja e çështjes së bashkimit tani, do të çonte ujë në mullirin e reaksionarëve

⁵ Muharrem Dezhgiu, “Çështja kombëtare shqiptare dhe bashkëpunimi i LNÇ-së shqiptare e jugosllave gjatë Luftës së Dytë Botërore”, në: *Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore* (përmbledhje studimesh), Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri”-Prishtinë, Instituti i Historisë-Tiranë, 2014, 42.

⁶ Po aty.

të ndryshëm, dhe vetë okupatorit, të cilët duan të pengojnë luftën e armatosur të popullit duke nxitur një çështje që për ta është e parrezikshme dhe joaktuale. Sepse si mund të krijohet në të vërtetë një lëvizje nacionaldemokratike e shqiptarëve në Kosovë dhe Rrafsh të Dukagjinit, po dhe në Shqipëri, nëse jo në luftën e armatosur kundër okupatorit gjerman dhe shërbëtorëve të tij”.⁷ Porosia e fundit e Titos në letrën e 2 dhjetorit të vitit 1944 dërguar nga Jajca, KQ të PKSH-së ishte, që tek populli shqiptar në Kosovë, duhej të zhvillohej, sipas tij *dashuria vëllazërore* ndaj popujve në Jugosllavi, të luftohet bashkërisht okupatori gjerman dhe pas çlirimit në Jugosllavinë e re që do të lindë pas lufte, nuk do të ketë vend për shtypje nacionale të pakicës shqiptare. Por që të arrihet Shqipëria e lirë, sipas Titos, së pari duhej që të luftohej kundër pushtuesit gjerman dhe shërbëtorëve të tyre.⁸ PKSH-ja e pranoi këtë direktivë që ngjante më shumë me një urdhër.

Ojektivi i Mbledhjes së Dytë të AVNOJ-it në krijimin e Federatës Jugosllave dhe vendosjen e pushtetit komunist në të

Në mbledhjen e Dytë të AVNOJ-t u ftuan dhe përfaqësues të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Shqipërisë. Si përfaqësues i PKSH-së dhe i Këshillit Nacionalçlirimtar të Shqipërisë për të marrë pjesë në atë mbledhje shkoi Vasil Shanto. Ende nuk është e qartë nëse ai mori pjesë apo jo në punimet e mbledhjes së dytë të AVNOJ-it, por ajo që dihet është se gjatë kthimit në Shqipëri, u vra në fshatin Shtoj i Ri, pranë Shkodrës, më 1 shkurt 1944, nga forcat e xhandarmërisë shqiptare. Në mbledhjen e Dytë të AVNOJ-t nuk morën pjesë përfaqësues nga Kosova. Mbetet ende e paqartë nëse delegatët nga Kosova nuk ishin planifikuar të ftoheshin, apo aksidentalisht (për shkak të mosfunksionimit të radios ndërlihdhëse) ata nuk morën

⁷ Josip Broz Tito, *Sabrana Djela*, Tom XVIII, Institut za savremenu istoriju, Beograd: Komunist, 1984, 5.

⁸ Po aty.

njoftim. Në mbledhjen e dytë të AVNOJ-it u vendos krijimi i Federatës Jugosllave në të cilën do të përfshiheshin të gjithë popujt e Jugosllavisë së paraluftës. Kjo do të thoshte se kufijtë e Jugosllavisë së re të pasluftës do të mbeteshin të pandryshuar, pra nënkuptohej që edhe Kosova do të mbetej e përfshirë në Jugosllavi. Kjo nënkuptonte që në mbledhjen e Jajcës, nuk u përmend e ardhmja e Kosovës pas luftës. Mbledhja e dytë e AVNOJ-it kishte si objektiv kryesor krijimin e Federatës Jugosllave dhe të vendosjes së pushtetit komunist në të. Për këtë arsye në atë mbledhje u krijua dhe Komiteti i Këshillit Antifashist Nacionalçlirimtar me atributet e një qeverie për të gjithë Jugosllavinë.⁹

Konferenca e Bujanit si masë kundërpërgjigjeje e strukturave shqiptare ndaj vendimeve të AVNOJ-it

Vendimet e AVNOJ-it nuk iu dërguan strukturave partiake dhe ushtarake në Kosovë. Këtë e pranojnë vetë drejtuesit e PKJ-së për Kosovën. Konferenca Themeluese e Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit u përgatit nga Komiteti Krahinor i Kosovës, i cili vendosi që mbledhja “*të mbahej në territorin e Shqipërisë, pasi në Kosovë nuk kishte ende zonë të lirë*”.¹⁰ Më 31 dhjetor 1943 deri më 2 janar 1944, në fshatin Bujan të Malësisë së Gjakovës, në kullën e Sali Manit, u mbledh konferenca e Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit. Në atë krahinë ndodhej dhe Shtabi Kryesor i UNÇ-së së Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit, formacionet e të cilit shërbyen edhe për të siguruar mbarëvajtjen e Konferencës. Konferenca e Bujanit ishte në vijim të përpjekjeve për të krijuar strukturat kryesore të luftës në Kosovë, Komitetit Krahinor, Shtabit Ushtarak të Kosovës dhe Këshillin Nacionalçlirimtar të Kosovës e Rrafshit të Dukagjinit. Në

⁹ *Drugi Svetski Rat*, Beograd: Narodna Kniga, 1981, 63.

¹⁰ *Historia e Popullit Shqiptar, vëll. IV (Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj 1939-1990)*, Tiranë: Toena, 2008, 142.

këtë konferencë morën pjesë pjesëtarë të nacionaliteteve të ndryshme që jetonin në Kosovë, të cilët i përshëndeti përfaqësuesi i Misionit Anglez, kapiteni Hands. U zgjodh kryesia e përbërë nga 7 shqiptarë dhe 2 serbo-malazezë.¹¹

Gjatë punimeve të Konferencës pati debate për pikëpamje të ndryshme midis përfaqësuesve shqiptarë, si Hajdar Dushi dhe atyre serbë, si Pavle Joviçevići, sekretar i KK-së së Kosovës e Rrafshit të Dukagjinit. Më në fund, pjesëmarrësit miratuan disa dokumente për detyrat e Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës¹² si dhe një Rezolutë, e cila midis të tjerash trajtoi edhe problemin kombëtar të shqiptarëve në Jugosllavi, në përputhje me aspiratat e tyre dhe me dokumentet e Aleatëve gjatë luftës, si Karta e Atlantikut etj.

Rezoluta e Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit theksonte: *“Kosova dhe Rrafshi i Dukagjinit është një krahinë e banuar në shumicë nga populli shqiptar, i cili, si gjithmonë ashtu edhe sot, dëshiron të bashkohet me Shqipërinë. Rruga e vetme që populli shqiptar i Kosovës dhe i Rrafshit të Dukagjinit të bashkohet me Shqipërinë është lufta e përbashkët me popujt e tjerë të Jugosllavisë kundër okupatorit nazist gjakësor dhe rrogëtarëve të tij. Sepse kjo është rruga e vetme që të fitohet liria, kur të gjithë popujt, pra edhe shqiptarët, do të jenë në gjendje të deklarohen për fatin e tyre me të drejtë vetëvendosje, deri në shkëputje. Garanci për këtë është Ushtria Nacionalçlirimtare e Shqipërisë, me të cilën është e lidhur ngushtë. Krahë kësaj janë garant Aleatët tanë të Mëdhenj: BS, Anglia dhe Amerika (Karta e Atlantikut, Konferenca e Moskës dhe e*

¹¹ Muhamet Pirraku, *Ripushtimi jugosllav i Kosovës 1945*, Prishtinë: Dielli, 1992, 29.

¹² Këshilli kishte për detyrë të drejtonte punën e këshillave nacionalçlirimtarë vartës, të krijuar nëpër fshatrat dhe qytetet e Kosovës, të cilët ishin “organe lufte kundra okupatorit”; “të formojë këshilla të reja nacionalçlirimtarë”; “të mobilizojë sa më shumë njerëz në luftë”; “të forcojë edhe më tepër vëllazërimin e popujve tanë (shqiptarë, serbë dhe malazezë)”; “të demaskojë dhe të luftojë okupatorin dhe klikat reaksionare të çdo ngjyre dhe të mos lejojnë mobilizimin e popujve tanë në shërbim të okupatorit” etj.

Teheranit).¹³ Konferenca e Bujanit me vendimet e saj dëshmoi se megjithëse komunistët shqiptarë të Kosovës kishin pranuar udhëheqjen e PKJ-së, ata nuk ishin bashkudhëtarë të harmonizuar. Ata bashkoheshin për luftën kundër pushtuesit, por ndërsa komunistët jugosllavë synonin ruajtjen e Jugosllavisë, komunistët shqiptarë synonin shkëputjen e Kosovës nga Jugosllavia.¹⁴

Kundërshtimi dhe masat represive të PKJ-së ndaj vendimeve të Konferencës së Bujanit

Konferenca e Bujanit i shkau nga duart udhëheqjes së PKJ-së duke u kthyer në një aksident për të, sepse vendimet e Bujanit nuk ishin në përputhje me vendimet e marra në Konferencën e Dytë të AVNOJ-it, në Jajcë. Ky fakt i bënte ato vendime të papëlqyera për udhëheqjen e PKJ-së. Vendimet e Bujanit po rrezikonin kornizën jugosllave.¹⁵ Është kjo arsyeja që më 28 mars 1944, udhëheqja komuniste e PKJ-së e kundërshtoi dhe e dënoi, madje e anuloi Rezolutën e Bujanit. Ndërsa udhëheqja shqiptare heshti për Rezolutën e Bujanit. Në letrën që Enver Hoxha i dërgon Fadil Hoxhës më 24 mars 1944, përveçse urimit për formimin e Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës e Rrafshit të Dukagjinit, nuk shkruhet asnjë fjalë për

¹³ *Historia e Popullit Shqiptar*, IV, f. 143; *Konferenca e Bujanit*, (grup autorësh), Prishtinë: Instituti i Historisë, 1988, f. 96, diskutim i prof. Rustem Gjatës; shiko gjithashtu: Skënder Demaliaj “Konferenca e Bujanit - ngjarje e ndritshme në historinë e Kosovës”, Tiranë: *Perla*, 2004, f. 50-60; *Konferenca e Bujanit*, grup autorësh Akademia e Shkencave e Shqipërisë 77; *Fadil Hoxha, një jetë në shërbim të atdheut*, Prishtinë: Koha Print, 2007, 119; Pirraku, *Ripushtimi Jugosllav...*, 42; Malcom, *Kosova...*, f. 320; Hyrije Hana, *Kujtime*, Prishtinë: Anton Pashku, 2008, 44; Kurtesh Saliu, *Lindja, zhvillimi, pozita dhe aspektet e autonimitetit të Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës në Jugosllavinë Socialiste*, ETMMKSAK, Prishtinë 1984, 19.

¹⁴ Shefqet Dinaj, “*Statusi politiko-shoqëror i shqiptarëve të Kosovës në vitet 1945-1966*”. Instituti i Historisë “Ali Hadri”, Prishtinë. Prishtinë 2020, 30.

¹⁵ Ana Lalaj, “*Konferenca e Bujanit, 31 dhjetor 1943-2 janar 1944, një analizë e rivlerësuar*”, Studime historike, nr. 1-2, Tiranë, 2011, 8.

vetëvendosjen e popullit të Kosovës që ishte artikuluar atë qartë në Rezolutën e Konferencës së Bujanit.¹⁶ Me qëllim të luftimit përfundimtar të forcave të Gjermanisë naziste dhe “reaksionarëve” të vendit, Shtabi i Përgjithshëm i Ushtrisë Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë (UNÇJ) dhe Shtabi Kryesor i Kosovës, në qershor të vitit 1944 iu drejtuan për ndihmë udhëheqjes së LANÇ-it në Shqipëri, duke i kërkuar dërgimin e dy brigadave të UÇNSH-së në Kosovë.

Kjo kërkesë ishte mirëmbledhur nga drejtuesit komunistë jugosllavë, në njërin anë ata të përforcueshin në luftën kundër okupatorit nazist, e në anën tjetër, të zhvillohej luftë vëllavrasëse në mes të shqiptarëve të Shqipërisë dhe atyre të Kosovës. Ndërkohë, më 2 shtator 1944, Shtabi i Përgjithshëm i UNÇJ-së dha urdhër për shndërrimin e Shtabit Kryesor të Kosovës në Shtab Operativ dhe e vendosi atë nën vartësinë e Shtabit Kryesor të Serbisë.¹⁷ Më 12 shtator 1944, Enver Hoxha, në cilësinë e komandantit të përgjithshëm të UNÇSH-së, i dha urdhër Komandës së Korparmatës I të UÇNSH-së që të niste menjëherë në Kosovë dy brigadat më të forta, Brigadën III dhe Brigadën V, e cila ndodhej e dislokuar në Kukës.

Këto dy brigada para nisjes për në Kosovë morën udhëzimet për veprim. Brigadat e Shqipërisë i bashkërenduan veprimet me brigadat e Kosovës dhe formacionet jugosllave. Kështu që Brigada III e UNÇSH-së dhe Brigada I kosovare filluan veprimet në drejtim të Pejës dhe Istogut, ndërsa Brigada V e UNÇSH-së dhe Brigada IV kosovare vepruan në sektorin midis Gjakovës dhe Prizrenit. Formacionet ushtarake komuniste më 23 tetor 1944 u futën në Junik dhe më 26 tetor në Deçan. Më 7 nëntor hynë në Gjakovë dhe më 16 e 17 nëntor në Prizren e Pejë. Personat drejtues të formacioneve të UNÇSH-së në Kosovë ishin: Shefqet Peçi, Ramiz Alia dhe Hysni Kapo. Në fillim të dhjetorit 1944, me kërkesën e Shtabit Operativ të Kosovës urdhërohen formacionet e UNÇSH-së të hyjnë në zonën e Drenicës, e cila llogaritej si “bazë shumë e fortë e reaksionit”.

¹⁶ Ana Lalaj, “*Emblema e Bujanit*”, Dosjet e Luftës, Tiranë: Toena, 2015, 230-231.

¹⁷ *Historia e Popullit Shqiptar*, IV..., 144-145.

Realiteti ishte krejt ndryshe. E shqetësuar dhe e frikësuar nga krimet që kishin filluar formacionet partizane dhe çetnike nëpër fshatra, popullsia shqiptare e Drenicës, që përgjithësisht ishte e armatosur, qe detyruar të tërhiqej në pyje për t'u vetëmbrojtur.¹⁸

Përkundër kësaj, populli shqiptar i Kosovës, i mirëpriti brigadat e Shqipërisë dhe bashkërisht një pjesë e tyre formuan këshillat nacionalçlirimtarë, u mobilizuan anëtarë të rinj në forcat partizane të Shqipërisë, të Kosovës dhe më pak në repartet jugosllave. Pas kontrollit të zonës së Drenicës, forcat e Brigadave V dhe VI të UNÇSH-së, më 30 nëntor 1944 u bashkuan me forcat jugosllave dhe luftuan “kundër armikut të përbashkët” në Tuz, Podgoricë, Novi-Varosh, Priepolje dhe Vishegrad.¹⁹ Pavarësisht nga rrethanat e krijuara, populli shqiptar i Kosovës u tregua shumë i përmbajtur dhe syçelë, iu shmang sa ishte e mundur konfrontimit të armatosur me forcat e UNÇSH-së, që mund të rezultonte në një tragjedi.²⁰

Si pasojë e saj filluan revoltat e shqiptarëve (dhjetor 1944-janar 1945) që shpërthyen si reagim ndaj terrorit intensiv dhe propagandës së shfrenuar antishqiptare serbe, malazeze e maqedonase, qëllimi i së cilës ishte të njolloshte popullin shqiptar në tërësi si bashkëpunëtor i pushtuesit gjerman, t'i mbyllte gojën dhe të realizonte më lehtë aneksimin e Kosovës në Jugosllavi. Vendosjen e Administratës Ushtarake në Kosovë, e cila me veprimet gjenocidiale në terren ishte vazhdim i një lufte të re, në kushtet e së cilës do të kryhej më lehtë në praktikë aneksimi i Kosovës, kolonizimi, vrasjet, shpërnguljet, veprime këto që përkonin me elaboratet e Vasa Çubrilloviqit të mbajtura në Klubin Serb të Kulturës. Për të provuar pa asnjë ekuivok vendosjen e Administratës Ushtarake në Kosovë. Më pas ndodhi një segment sa diskriminues aq edhe denoncues i Administratës Ushtarake, që është masakra e Tivarit. Mobilizimi dhe

¹⁸ Po aty, 146.

¹⁹ Kastriot Dervishi, “*Flagranca e marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave në vitet 1944-1948*”, Gazeta 55, Nr. 57, Tiranë, mars 2003, 12.

²⁰ Po aty, 13.

nisja e rekrutëve shqiptarë në tri kolonat/eshalonet e marsit dhe tri kolonat/eshalonet e prillit 1945 për në Frontin e Adriatikut dhe atë të Sremit, vështirë se mund të kryheshin pa ekzistuar Administrata Ushtarake në Kosovë. Për narrativën dhe analizën e masakrës së Tivarit, përveç dokumenteve janë sjellë intervista me të mbijetuar ose të afërm të tyre. Pavarësisht se shifrat për të mobilizuarit dhe të vrarët nuk përkojnë gjithmonë mes tyre, ajo që provohet qartazi nga regjistrimet arkivore si dhe nga dëshmitë gojore, është dhuna e ushtruar ndaj të mobilizuarve shqiptarë, vështirësitë e rrugës, të strehimit, të ushqimit dhe diskriminimi etnik që arriti deri në asgjësimin e tyre fizik.

Konferenca e Bujanit, e mbajtur gjatë Luftës së Dytë Botërore, me vendimet e saj mbetet emblema e kërkesës shumëvjeçare të shqiptarëve në Jugosllavi për të drejtat e saj kombëtare. Fakti që kjo e drejtë mbeti e parealizuar pas LDB-së, pati si konsekuencë vazhdimin e pakënaqësisë dhe të luftës së shqiptarëve për disa dekada me radhë. Përpjekjet e shqiptarëve për të realizuar të drejtën e tyre të vetëvendosjes, janë shprehur në rrugë e forma të ndryshme, me programe politike të shkruara, me organizime të grupeve patriotike, me shpërndarje traktesh, me kërkesa për arsimin shqip, përdorimin e gjuhës shqipe në administratë, përdorimin e flamurit kombëtar, për fjalën e lirë etj. Përballë kësaj veprimtarie ka qëndruar dhuna politike, ushtarake dhe makinacionet juridike të pushtetit jugosllav.²¹ Kemi gjetur të dhëna burimore dhe faksimile të dokumenteve të nënshkruara nga vetë Josip Broz Tito për vendosjen e Administratës Ushtarake në Kosovë, e cila me veprimet gjenocidiale në terren, të urdhëruar nga vetë Tito për zbatim të tyre, ishte vazhdimi i një lufte të re, në kushtet e të cilës do të kryhej më lehtë në praktikë aneksimi i Kosovës, kolonizimi, vrasjet, shpërnguljet, veprime këto që përkonin me elaboratet e Vasa Çubrilloviqit etj. Si pasojë e kësaj kemi masakrimin e shqiptarëve gjatë rrugës dhe pas arritjes në Tivar e njohur si masakra

²¹ Shefqet Dinaj, “*Statusi politik-shoqëror i shqiptarëve të Kosovës në vitet 1945-1966*”, Instituti i Historisë “Ali Hadri”, Prishtinë, 2020, 333-334.

e Tivarit, instalimi i regjimit ushtarak jugosllav në Kosovë dhe vise tjera të banuara me shqiptarë, me në krye Sava Dërleviqin, veprimet e UDB-së, OZNA-s serbo-sllave dhe bashkëpunëtorëve të tyre, ku shumica e intelektualëve dhe patriotëve shqiptarë e sidomos ata të NDSH-së përballen me procese gjyqësore dhe dënohen me burg ose edhe likuidohen fizikisht, si prof. Ymer Berisha, Halim Spahiu, Marie Shllaku e shumë të tjerë.²²

Nga vendosja e Administratës Ushtarake në Kosovë me urdhër të Titos, regjimi ushtarak jugosllav në Kosovë i udhëhequr nga Sava Dërleviqi e deri te aneksimi i Kosovës Serbisë kemi një rrugë të gjatë të zhvillimeve politike në dëm të popullit shqiptar dhe territorit të Kosovës e Rrafshit të Dukagjinit, si në vijim: mbledhja e krerëve të lartë të KQ të PKJ-së, mbajtur në shkurt 1945, për të vazhduar me Konferencën e këshillave popullorë të rretheve dhe të qyteteve të Kosovës (19-24 mars 1945); zhvillimi i veprimtarisë politike dhe demagogjike për eliminimin e mëvetësisë së Kosovës; Konferenca e Tretë e PKJ-së për Kosovën, 27-28 mars 1945; takimi i udhëheqësve më të lartë jugosllavë me ata kosovarë në rezidencën e Titos në Vis më 18-21 shkurt 1945; mbledhja e jashtëzakonshme dhe tinzare e Këshillit Antifashist Nacionalçlirimtar të Serbisë (7-9 prill 1945), përfaqësuar nga dy funksionarët e lartë nga Kosova: Dushan Mugosha dhe Mehmet Hoxha; Sesioni i dytë i Këshillit Krahinor Nacionalçlirimtar i Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit, më 8-10 korrik 1945 në Prizren, i cili sesion u zhvillua në rrethana të “Administratës Ushtarake”, ku delegatët e Kuvendit të Prizrenit ishin caktuar “nga lart”. Seanca u mbajt pa u diskutuar fare politikisht, pa procesverbal të rregullt. Rezoluta e cila mbante vendimin që Kosova t’i bashkohej “Serbisë Federale motër” u lexua vetëm në serbisht. Sipas kësaj rezolute, supozohet se këta delegatë shprehën vullnetin për t’iu bashkangjitur Serbisë. Ky konstatim nuk është fare i saktë, ngase në Kuvendin e Prizrenit as nuk u krijuan kushtet dhe as nuk u realizua e drejta e vetëvendosjes nga shqiptarët e Kosovës. Aneksimin e

²² Po aty, 345-346.

Kosovës Serbisë nuk e ka realizuar populli i Kosovës, por forca të tjera politike jashtë tij. Vetëvendosja zbatohet në kushte demokratike dhe jo ashtu siç ndodhi në Kosovë, ku njerëzit të tmerruar pas pesë muajsh masakra e dhunë shtetërore, pas vendosjes së Administratës Ushtarake, nuk guxonin të thoshnin hapur atë që mendonin dhe aspironin për të ardhmen e tyre.

Pra, ky ishte një falsifikim ordinar i përcaktimit politik të popullit shqiptar me të cilin u bë ky aneksim i dhunshëm i Kosovës. Vullnetin e vet përfaqësuesit e popullit shqiptar e shprehen në Konferencën e Bujanit.²³ Pasi aneksimi i Kosovës kishte marrë “vulën e vetëvendosjes” nga Këshilli Krahinor Nacionalçlirimtar i Kosovës e Rrafshit të Dukagjinit dhe që reklamohej nga një muaj më vonë më 7-10 gusht 1945, në Beograd, u organizua mbledhja e tretë e AVNOJ-it, e cila miratoi aneksimin e Kosovës nga Serbia Federale dhe kështu përfundoi procesi i konstituimit politik e juridik të Kosovës nën juridiksionin e Serbisë, përkundër vendimit dhe Rezolutës së Bujanit, nënshkruar unanimisht nga të gjithë delegatët pjesëmarrës të strukturave të ndryshme politike, ushtarake, nacionale, rinore, gjinore etj. dhe e përkrahur nga komuniteti ndërkombëtar i kohës.

Si përfundim: PKJ jo vetëm që i kundërshtoi hapur vendimet e Konferencës së Bujanit, por ndërmori masa represive gjatë dhe pas suprimimit të Rezolutës së kësaj konference.

²³ Arsim Bajrami, “*Parimi i vetëvendosjes së Kosovës në Rezolutën e Konferencës së Bujanit*”, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Abstrakt për Konferencën shkencore: Roli i Konferencës së Bujanit në procesin e shtetformimit të Kosovës, Prishtinë 2024, 14.